

A harmadik közgazdasági prágai tavasz

Beszámoló a *Prague Conference on Political Economy* konferenciáról (Prága, 2007. április 20–22.)

A Prágai Közgazdaságtudományi Egyetem idén immár harmadik alkalommal rendezte meg háromnapos konferenciáját: a szervezők Prágában minden év áprilisának harmadik hétvégéjét az osztrák közgazdaságtan és a klasszikus liberalizmus szellemiségében rendezett tudományos konferenciának szentelik.¹ Az esemény számos támogatói között szerepelt a cseh Liberális Intézet (<http://www.libinst.cz>) és a European Science Foundation (www.esf.org) is. A konferencia szerkezete évről évre változatlan: a péntek délután a plenáris rendezvényeké, majd a teljes szombati nap a szekció-előadásoké, míg a vasárnap délelőtt egy műhelyszerű, részben interaktív esemény ideje.

Ha egy konferenciát rendszeresen egy adott téma vagy irányzat égisze alatt rendeznek, félő, hogy „klubbá” válik. A zárt, belterjes szellemi műhelyeknek pedig sok a negatív vonása. A prágai közgazdasági konferenciának azonban, úgy tűnik, sikerült egészséges arányban ötvöznie a „törzsközönség” és az „újjoncok” számát. A korosztályi összetétel is vegyes volt, ennek köszönhetően nemzetközileg elismert kutatókkal ugyanúgy találkozni lehetett, mint PhD-hallgatókkal.

Szokás szerint a plenáris ülés két fő előadása két emlékelőadás volt, amelyeket két nemzetközileg elismert kutató tartott. Ez évben a Franz Cuhel-emlékelőadást² *Richard Ebeling*, a Foundation for Economic Education³ igazgatója jegyezte, a Friedrich von Wieser emlékére meghirdetett előadást pedig *Boudewijn Bouckaert* professzor (Genti Egyetem). Ugyancsak a plenáris ülés keretében került sor az IREF⁴ jelentős pénzdíjjal járó esszéversenye első és második helyezettjének előadására.

A szekció-előadások sorában 30 előadásra került sor a Jog és közgazdaságtan, a Politikai gazdaságtan, a Reformok és fejlődés, a Környezet-gazdaságtan, a Monetáris közgazdaságtan és a Közgazdasági elmélet szekciókban. A témák szerteágazók voltak: a nagy elődök, Rothbard, von Mises vagy Wieser elméleteinek elemzése mellett az internet közgazdaságtanán és a bírói rendszer (*judiciary*) közgazdasági hatásain át a kormányzati szervek korrupciójának elemzéséig íveltek azok a problémák, amelyeket a kutatók elemeztek.

A harmadik napi műhelyvita a tranzíció közgazdaságtani kérdéseivel foglalkoztak. A bevezető előadást Dusan Triska, a cseh privatizáció egyik kidolgozója tartotta, majd

¹ A múlt évi konferenciáról írt beszámolómat lásd a Közgazdasági Szemle 2006. évi 7–8. számában.

² Cuhel kapcsán a tavalyi konferenciabeszámolómban említettem, hogy Mises hasznosságelméletének megfogalmazásában erősen támaszkodott Cuhel nézeteire, miszerint a hasznosság szigorúan ordinális, és mindenfajta mérési kísérlet tévedés.

³ A Foundation for Economic Education (FEE) az osztrák és a liberális (*free-market*) közgazdaságtan tradíciójában működő legrégebbi amerikai szervezet. Missziója a szabad piac és intézményei – így a magántulajdon, a jog uralma (*rule of law*), az egyéni választás és felelősség, a szerződések kikényszerítése – működésének és jelentőségének megismertetése. Ennek érdekében szemináriumokat, nyári egyetemeket szervez szerte a világon, könyveket és folyóiratokat ad ki. A szervezet honlapja: <http://www.fee.org>

⁴ Institut de Recherche Economique et Fiscale (Aix-en-Provence, Franciaország). Honlapja: <http://www.irefeurope.org/>

a vita előtt egy-egy előre felkért lengyel, szlovák, magyar és német kutató fejthette ki nézeteit.

A következőkben a konferencia mindhárom napjából – az érdeklődésemet leginkább kiváltó – előadásokat emelem ki.

Hayek Kínában

Ezzel a meglepő címmel tartotta előadását Boudewijn Bouckaert, aki a jog és közgazdaságtan (*law and economics*) nemzetközileg elismert kutatója. Először is szögezzük le, természetesen Hayek sohasem járt Kínában, két ok miatt is. Egyrészt a liberális Hayeket nyilván nem látta volna szívesen a kommunista Kína. Másrészt, és sokkal inkább, Hayeket semmi sem vonzhatta Kínába, hiszen a szocialista kalkulációról szóló vitában a szocializmus lehetetlenségéről érvelt,⁵ valamint a korabeli Kína tervezett rendje (*planned order*) szöges ellentétben állt a spontán piaci renddel, amelynek felsőbbrendűségét Hayek több helyen is megmutatta.⁶ Hayek és Kína tehát tűz és víz. Vagy mégsem? Vagy már nem? Bouckaert professzor előadása ehhez a dilemmához kapcsolódott: Kína 1949 utáni fejlődését elemezte a hayeki absztrakt és konkrét rendek összefüggésrendszerben.

Az 1949 és 1979 közötti Kínát mint felülről megtervezett konkrét rendet lehet leírni, amelyet a központi tervezés, az erőltetett iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálása jellemezett. A hayeki terminológiát használva, ez a rend konkrét, megtervezett szabályokon nyugodott. E konkrét szabályok széles körben és pontosan meghatározták az egyének magatartását. 1979-től azonban Kínában megindult egy evolutív jellegű folyamat, amely az addigi tervezett rendet az absztrakt rend irányába fordította. Ebben a próbaszerencse folyamatban a konkrét szabályokat egyre inkább általános és absztrakt szabályok váltják fel, amelyek a piaci rend „tartópillérei”. Ezek között a legfontosabbak a *magántulajdon*, a *magánvállalat* és a *szerződéses jog*. Meddig jutott Kína e három absztrakt „pillér” kifejlődésében?

Ami a magánvállalatokat illeti, fontos hangsúlyozni, hogy azok az állami tulajdon fokozatos átalakulásával jöttek létre. A professzor előadásában megismerhettük ennek a vállalati transzformációnak a részleteit is. A fejlődési út első állomása a vidéken létrejött, maximum nyolc főt foglalkoztató vállalatok (kis brigádok) voltak. Ezt követően 1984-ben megjelentek a helyi bürokraták által vezetett községi vállalatok.⁷ A községi vállalatok elszaporodása nyomán kialakult felemás helyzetet a *bureaupreneurship*⁸ jellemzi: bár a helyi bürokraták zsákmányoló keze⁹ vezette őket, mégis megoldást jelentettek az emberek jólétének növelésére úgy, hogy a politikai rendszer is megmaradt. Idővel ezek a községi vállalatok képesek voltak átalakulni teljes egészében magánvállalkozásokká.

A magántulajdon kialakulásának gyötrelmei nyomon követhetők akár a vállalatok átalakulásán keresztül is. Meg kell jegyezni, hogy a magántulajdon intézményei csak rész-

⁵ Hayek [1945] azt hangsúlyozta, hogy a gazdaságban létező tudás az egyes egyének „fejében” szétszórtnan létezik, s ezt lehetetlen centralizálni. Megmutatta, hogy a szétszórtn tudás leghatékonyabb használatát az árszámvetés képes biztosítani.

⁶ Többek között Hayek [1937], [1945].

⁷ A községi vállalatok (*township-village enterprise*) a községi lakosok tulajdonában vannak és a községi helyhatóság (*government*) vezeti. A vállalat által elért profitot a lakosok és a községi bürokraták között osztják fel.

⁸ A szóösszetétel a *bureaucracy* (bürokrácia) és az *entrepreneurship* (vállalkozás) szavakból származik.

⁹ Zsákmányoló kéznek (*grabbing hand*) Shleifer–Vishny [1999] nyomán az állam ragadozó politikáját nevezzük.

ben léteznek a mai Kínában: nincs jelzalog, a tulajdon tekintetében nagy a helyi bürokraták autonómiája.

A formális szerződéses jog terén van talán a legnagyobb elmaradása Kínának az említett három intézmény közül. Mivel a helyi bürokraták jelentős autonómiával rendelkeznek, így szerződéses jog híján a bizalom és egyfajta haveri kapcsolatrendszer, a „guanxi” szerepe vált jelentőssé. Egységes szerződéses jog, amely a klasszikus alapelveket is tartalmazza, csak 1998-ban született, de még ma is inkább informális alapokon fejlődnek a szerződéses kapcsolatok.

Milyen következtetéseket vont le az előadó Kína fejlődéséből? Először is szerinte Kínában azért bontakozhatott ki a piaci rend irányába vivő evolutív jellegű folyamat, mert a piacnak erős gyökerei voltak Kínában, amit a szocialista éra nem tudott teljesen átvágni. Másrészt, a reformok egymással összefonódva, együtt fejlődve (koevolúciót formálva) alakítják Kínát, s ebben nem feltétlenül szükséges felülről „elültetni” a szabadpiaci intézményeket: sok intézmény, norma spontán módon is képes fejlődni. Kína tehát a kellős közepén tart egy spontán, evolutív jellegű átalakulási folyamatnak, amely kitapinthatóan a Hayek által leírt, spontán rendnek nevezett állapot irányába fejlődik.

Vagyonadó?

Az IREF esszéversenyének témája a vagyonadóztatás volt. Az első helyezett *Jan Schnellenbach* (Heidelbergi Egyetem) *An Economic Rationale for Net Wealth Tax – Does it Exist?* című dolgozatát mutatta be. Végső következtetése az volt, hogy a vagyonadóztatása rossz politika, rontja a hatékonyságot, de meglepő módon mégis sok kormány alkalmazza. Mi lehet ennek az oka? Az előadásból választ kaptunk erre a kérdésre is.

A fiatal kutató néhány jellemző adattal mutatta be a vagyon, azaz a pénzügyi és fizikai tőke adóztatási gyakorlatát: 2003-ban nyolc OECD-országban létezett nettó vagyonadó, általában alacsony adókulcsokkal (2–7 százalék). Elsősorban azért alkalmazzák, mert az adóalap széles, és ez azt a benyomást kelti a politikai döntéshozókban, hogy alacsony adókulcs mellett is megfelelő bevételt hoz. Az előadó azonban bebizonyította, hogy téves az a hit, miszerint a vagyonadó semleges, kis torzításokkal járó eszköz lenne. Hangsúlyozta, hogy a vagyonadónak két fontos torzító hatása létezik: torzítja a fogyasztás időbeli hatékony eloszlását, és lerontja a termelési hatékonyságot. A vagyonadó negatív hatásai rövid távon általában kicsik, hosszú távon viszont halmozódnak, s a politikusok hajlamosak rövid távú megfontolások alapján dönteni. Miután Schnellenbach megmutatta, hogy tarthatatlan – az elsősorban a politikusok körében népszerű – vagyonadó melletti érvelés, a normatív közgazdasági érvelést elemezte.

Normatív alapon három klasszikus elvet szoktak a vagyonadó kapcsán felhozni: az előnyök, a fizetési képesség és a társadalmi jóléti függvény elvét. Az előnyök elve alapján úgy szokás érvelni, hogy az az egyén, akinek nagy vagyona van, nagyobb tulajdoni védelmet kap az államtól, mint mások, s ennek fejében kell többet fizetnie. A fizetési képesség elve szerint pedig a vagyonosabb több adót képes fizetni. Az előadó megmutatta, hogy ezek az elvek nem jelentenek szilárd és egyértelmű alapot a vagyonadóztatására. Például a vagyonosabb nem feltétlenül vesz igénybe nagyobb vagyoni védelmet az államtól, sokkal inkább saját maga vesz biztonsági szolgáltatásokat a piacon. Másrészt, a fizetési képesség elve sem tartható, mert a vagyonadó csak a fizikai és pénzügyi tőkét adóztatja, a humán tőkét nem. Képzeljünk el két azonos vagyonú egyént, az egyik pénzügyi tőkével, a másik humán tőkével rendelkezik. Miközben azonos a fizetési képességük, utóbbi egyén nem fizet vagyonadót.

A harmadik elv szerint a vagyonadóztatása az egyenlőtlenséget csökkenti. Ez a gon-

dolat már Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás nézeteiben is megtalálható volt, modern formájában pedig John Rawls¹⁰ elméletében van jelen. Schnellenbach empirikus tényeket sorolt, amelyek ellentmondanak e nézetnek: a bérjövödelmek aránya nő a fejlett országokban, a gazdag dinasztiák öröksége vesztít súlyából stb. Másrészt, mivel a vagyonszármazékos alacsony, kétséges, hogy hatással lenne az egyenlőség előmozdítására. Ha a nagyobb egyenlőség a cél, elkobzó (*confiscatory*) vagyonszármazékos lenne szükséges, ami viszont durva támadás lenne a magántulajdon ellen.

A bíróságok procedurái is számítanak

Azt, hogy az intézmények számítanak, az új intézményi közgazdaságtan több könyvtárnyi tanulmányban és könyvben mutatta meg az utóbbi harminc évben. Az intézmények között a bíróságok, illetve a bírói gyakorlat szerepének vizsgálata viszont különösen az utóbbi néhány évben lett hangsúlyos. E téma egyik legjelentősebb kutatója *Stefan Voigt* (Marburgi Egyetem). Előadásában a bíróságok proceduráinak gazdasági növekedésre gyakorolt hatását vizsgálta.

A bírói gyakorlat vizsgálata azért lehet fontos, mert a független bírák nemcsak feltételei a gazdasági hatékonyságnak, ahogy azt az irodalom hangsúlyozza, de veszélyt is hordoznak: a független bírák hibás döntéseit semmilyen hatalom sem tudja korrigálni, sőt a rosszul ítélező bírák elmozdíthatatlanok a helyükről. A bírósági procedurák viszont arra kényszerítik a bírákat, hogy tartsák magukat ítéleteikben a joghoz, s ezért fontosak. A bírósági procedurák azokat a formális lépéseket jelentik, amelyeket a bírónak követnie kell.

Voigt empirikus elemzésének eredményei jelentősen árnyalják *Djankov és szerzőtársai* [2003] nézeteit, akik szerint a nagyobb formalizmus a civil jog országait jellemzi, és várhatóan a gazdasági növekedés ezekben az országokban alacsonyabb lesz. Azaz Djankov és szerzőtársai a jogeredettel hozzák kapcsolatba a növekedést. Ezzel szemben Voigt érvelése szerint a nagyobb bírói transzparencia és a bírák nagyobb elszámoltathatósága több beruházást és kereskedést eredményez, s ez nagyobb növekedéshez vezet. A következő változók esetében talált *pozitív* korrelációt a növekedésre nézve: 1. írott szabályok (a szóbelivel szemben) – bár ezek alkalmazása költségesebb, a nagyobb elszámoltathatóság előnyei valószínűleg meghaladják ezeket a költségeket; 2. a meghallgatás során a tények szerepe; 3. a bíraskodás megfelelő időben történő lezajlása (a késlekedések elszállított növekedést jelentenek). *Negatív* módon hat a növekedésre az egyéni procedurális akciók száma és az ártatlanság vélelme. Ez utóbbi Voigt szerint nem meglepő, hiszen növeli a per költségeit, de ennek ellenére az ártatlanság vélelme olyan elv, amit önmagában értékesnek tartunk egy szabad társadalomban, és nem akarunk megszüntetni.

Előadását Voigt a vizsgálatából mint normatív modellből adódó politikai ajánlások megfogalmazásával zárta. Éppen az ártatlanság vélelme kapcsán kapott negatív hatás miatt felhívta a figyelmünket arra, hogy a társadalmak mielőtt meghatároznák a bírói procedurák rendszerét, amely a növekedést maximalizálja, általában bizonyos kérdésekben előzetesen választanak: lemondanak bizonyos növekedésről bizonyos elvek érvényesítése érdekében. Másrészt, nem létezik egyetlen optimális keveréke a bírói proceduráknak: a magasan képzett jogi szakemberek száma és a szerződések bonyolultsága is befolyásolja azt.

¹⁰ Rawls a társadalom jólétét a legrosszabb helyzetben lévők jólétével azonosítja. Bővebben lásd *Rawls* [1997].

Újabb adalékok a tranzícióról

A tranzíció és annak tanulságai iránti érdeklődés nem szűnik, bár a kelet-közép-európai országok már „túlvannak” az átmeneten. A szekció-előadások között *Hans Schaefer* (Hamburgi Egyetem) foglalkozott az átmeneti és a fejlődő országok jogi reformjának kérdésével.

A jogi reformok ezekben az országokban a jog uralma (*rule of law*) megteremtését, illetve javítását szolgálták. A jog uralma az intézményi környezet egyik legfontosabb elemének tekintendő, minősége alapvetően befolyásolja a gazdasági növekedést.¹¹ Schaefer hangsúlyozta, hogy a javítását szolgáló jogi reformok nem minden társadalmi csoport számára jártak előnyökkel, azaz a reformok veszteseket is produkáltak. Így az intézkedések nem mindig jelentettek Pareto-javulást. Ilyenkor a kérdés az, hogy lehet-e a veszteseket kompenzálni, döntően úgy, hogy a kormányzat jövőbeli jövedelmet ígér számukra. Ez viszont a jól ismert dinamikus inkonzisztencia problémáját hozhatja magával.

Az előadó szólt arról is, hogy néhány országban sikerült a jogi reformot Pareto-javításként véghez vinni, pozitív példaként Dél-Korea vagy Tajvan említhető. Ezekben az országokban az oktatásba történő állami beruházások jelentettek előnyöket gyakorlatilag minden társadalmi csoport számára. Ugyanakkor az állam erőszak (*coercive*) ereje is jelentősen csökkent, ami szintén egyfajta „kompenzáció”. Schaefer elemzése alapján ma Kínát jellemzi Pareto-javulást hozó növekedés.

A kelet-közép-európai országokban bizonyos társadalmi csoportok vesztesként kerültek ki a jogi reformokból. A tapasztalatok fényében ma már tudjuk, hogy sok mindent másképpen lehetett vagy kellett volna csinálni. A konferencia utolsó napján megrendezett műhelyvitan a Mít kellett volna másképpen csinálni az átmenetben? kérdésre kereste a választ. A cseh privatizációt elemző bevezető előadás után a lengyel tapasztalatokat *Lukasz Szostak* (Lengyel Mises Intézet), a szlovák tapasztalatokat *Radovan Durana* (Institute of Economic and Social Studies, Pozsony) összegezte. Én a tranzíció intézményi változásai kapcsán az intézmények minősége és összhangja terén leszűrhető általános tapasztalatokról beszéltem. Stefan Voigt a több szempontból is különleges német eset tanulságait elemezte.

Voigt három problémakört emelt ki. Először is a tulajdonosi jogok szerepe kapcsán vétett hibákról beszélt. A tulajdonosi jogok természetesen nagyon fontosak, de szerinte hiba volt a keletnémet privatizáció során a korábbi tulajdonosok pontos azonosítására törekedni: a 40 évvel azelőtti tulajdonosok felkutatása túl nagy költségekkel járt, és túl sok időt vett igénybe. Másrészt, a keletnémet bérek gyors felzárkóztatása is tévedés volt. A béremelések mögött ugyanis nem állt termelékenységnövekedés, így a keletnémet vállalatok versenyképessége romlott. Harmadrészt, a történelmileg kialakult ipari struktúrák szétrombolása sem volt helyes. Kelet-Németország sajátos iparszerkezettel és hagyományokkal rendelkezett, az ezt figyelmen kívül hagyó iparpolitika, amit bevezettek, nem véletlenül nem lehetett sikeres.

¹¹ Számos empirikus vizsgálat (például *Gwartney–Lawson* [2006]) kimutatta a jog uralmának (*rule of law*) valamely mutatója és az egy főre jutó GDP közötti erős pozitív korrelációt.

Hivatkozások

- DJANKOV, S.–LA PORTA, R.–LOPEZ-DE-SILANES, F.–SHLEIFER, A. [2003]: Courts: The Lex Mundi Project. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 118. No. 2. 453–517. o.
- GWARTNEY, J.–LAWSON, R. [2006]: Economic Freedom of the World. Annual Report 2006. The Fraser Institute, Vancouver.
- HAYEK, F. A. [1937]: Economics and Knowledge. *Economica*, 4. 33–54. o.
- HAYEK, F. A. [1945]: The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, Vol. 35. No. 4. 519–530. o.
- RAWLS, J. [1997]: A társadalmi igazságosság elmélete. Osiris Kiadó, Budapest.
- SHLEIFER, A.–VISHNY, R. W. (1999): The Grabbing Hand. Government Pathologies and Their Cures. Harvard University Press, Cambridge.

Kapás Judit